

METAFYZICKÉ ZÁKLADY POJETÍ VĚDY HENRI BERRA

IVANA HOLZBACHOVÁ, Katedra filosofie FF Masarykovy univerzity, Brno

HOLZBACHOVÁ, I.: Metaphysical Grounds of Henri Berr's Concept of Science. FILOZOFIA, 47, No 6, p. 339

The most part of Berr's scientific and managing work was in his effort to put through the idea of a scientific historiography within the frame of a united synthetic science, which at the same time was intended to play the role of a worldview. From this point of view Berr belongs to the first period of positivism. Even some of the positivistic streams in contemporary French philosophy and historiography go back to him. At a closer view it becomes obvious, however, that Berr's thinking derives from deeper metaphysical grounds. It is first of all his concept of "logical tendency", which grows out of these grounds and which has a considerable validity in his philosophy. The idea of a united synthetic science is a concretization of this concept, regardless to the fact, that Berr himself rejected the metaphysics later on.

Henri Berr¹ byl zakladatelem a bezesporu největší osobností Revue de Synthèse Historique, časopisu, který dodnes – nyní pod názvem Revue de Synthèse – hraje významnou roli ve francouzském vědeckém a filosofickém životě. Zatímco nyní se časopis zabývá spíše obecnými vědeckými problémy a ukazuje jejich vztah k filosofii, v době svého založení (1900) měl význam především pro rozvoj filosofických a metodologických otázek spjatých s historiografií. Tak jej také Berr koncipoval, i když další vývoj Revue nelze chápat jako něco, co bylo v rozporu s původní intencí, kterou lze vyjádřit v pojmu "jednota vědy".

Založení časopisu, stejně jako jeho organizace a její pozdější změny, vyrůstají organicky z Berrova celkového zaměření na to, co chápal pod pojmem "syntéza". Předběžně bychom mohli tento pojem charakterizovat jako zvláštní způsob zobecnění, který daleko překračuje empirickou, či spíše empiristickou vědu (respektive erudici), ale od filosofie a zvláště od filosofie dějin se liší tím, že je důsledně aposteriorní.

Berrův vztah k filosofii byl značně ambivalentní. Jeho doktorská práce byla prací formálně i obsahově filosofickou, avšak přesto končila u pozitivistického popření filosofie a jejího rozpuštění ve vědě. Na jedné straně byl Berr schopen

¹ Henri Berr se narodil v Lunéville 1863, zemřel 1954 v Paříži. Podobně jako později část historiků sdružených ve škole *Annales* byl absolventem Ecole Normale Supérieure, kde za práci *L'Avenir de la Philosophie, esquisse d'une synthèse des connaissances fondée sur l'histoire*, získal 1884 doktorát. Práce vyšla tiskem v r. 1899. O dalších jeho publikacích se zmíníme průběžně.

prohlásit, že jeho učitelem není Herodotos, ale filosofie dějin, na druhé zahrnoval filosofii dějin odsudky. Ostatně, i ta filosofie dějin, kterou si Berr vybral za učitelku, byla filosofií, která se pokoušela vrátit s nebe spekulace na zemi ([1], 16).

Zdá se, že se Berrův vztah k filosofii postupně zhoršoval. To se projevuje zejména v jeho práci *La Synthèse en histoire, son rapport avec la synthèse générale* z roku 1953.² V ní s rozhořčením konstatuje, že filosofie dějin ještě vůbec existuje, a to dokonce i u tak uznávaných historiků, jako je Huizinga nebo Toynbee; zmiňuje se zde i o Crocevi a německé filosofii dějin ([2], 275-282). Tvrdí, že zatímco se filosofie už přestala snažit ovládnout vědy o přírodě, historiografii, která se dosud nestala vědou, filosofie brání v tom, aby se ve vědu vyvinula ([2], VII-VIII).

Ve starších pracích není Berrův odpor k filosofii tak zřejmý. Spojuje její vznik a existenci s určitými problémy v oblasti poznání ([3], 34), obviňuje ji zcela jednoznačně z apriorismu ([4], 288) a po první světové válce se v jeho hodnocení projevuje i jistý nacionalismus: chce proti německé metafyzice postavit francouzskou vědu ([5], 7).

V *Avenir de la Philosophie* Berr celé dějiny filosofie chápe jako postupné překonávání dogmatismu, které skončí rozpuštěním filosofie ve vědě. V této souvislosti přiznává filosofii určitou pozitivní roli ([3], 446-447) a domnívá se, že úkolem dějin filosofie je především zabránit návratu k dogmatismu ([3], 10). Skutečnost, že filosofie plní koneckonců syntetickou funkci, Berrovi brání, aby ji zavrhl docela. Jestliže se věda nepokouší jenom odpovídat na aktuální praktické potřeby, ale chce uspokojit potřebu člověka po celkovém vysvětlení, je nutné alespoň úkoly formulované filosofií dějin pokládat za legitimní. Zavržitelné jsou však podle Berra výsledky, ke kterým tato filosofie dospívá ([5], 19), a to proto, že jsou čistou spekulací ([6], 128).

Dokonce i ty filosofické myšlenky, které sa zdají správné, nejsou podle Berra dostatečně spojeny s fakty. Proto je nutné důkladně je prověřovat, a nikoli předem zamítat. Toto realistické stanovisko vyslovuje Berr v opozici proti idiografické historii, která podle jeho názoru odmítá filosofii dějin vůbec. Podle Berra "je pro vytvoření vědy třeba více čerpat z filosofie dějin než z čistého historismu" ([2], 40). Ostatně, odmítnutí apriorismu nelze směřovat s odmítnutím hypotéz. Hypotéza je legitimní jak v přírodní vědě, tak v historiografii. I když se na první pohled podobá filosofickým výročkům, její funkce ve vědě je jiná ([2], 36).

Berr – částečně oprávněně – připisuje filosofii dějin i vinu za odmítnutí vysvětlující historie: bylo prý reakcí na orgie metafyziky, které od 18. století vypukly v Německu a ve Francii ([7], 13).

Historická syntéza, t.j. to, čemu se měla *Revue de Synthèse Historique* věnovat především, měla nahradit filosofii dějin po její formální (metodické) i obsahové stránce skutečnou vědou, která se však nezřekne zobecňování, ovšem zobecňování

² Tato kniha má poměrně dlouhou historii; první náčrtý existovaly už v r. 1905, Berr však uvádí, že tehdy se mu zdály "příliš filosofické" ([2], XIII). Nejostřejší inektivy proti filosofii dějin však nacházíme v pasážích, které pocházejí z poslední redakce a reagují na filosofický kongres ve Strassburgu z roku 1952.

zhroucení hodnot a ideálů a prohlubujícího se pluralismu vytvořit jakousi novou víru, která měla sjednotit a uzdravit lidstvo ([8], 371). To ovšem nemohla udělat věda specializovaná, chladná a objektivistická, nýbrž věda zahrnující poznání širokých souvislostí.

Berr se nezříkal pro vědu řešení praktických problémů. Ale neztotožňoval tyto problémy s problémy utilitárními ([5], 18-19). Kromě toho, praktické problémy nemůže věda řešit podle jeho názoru jinak, než čistě vědeckým nezaujatým bádáním, tedy tím, čemu Berr říkal věda pro vědu. Právě tato "věda pro vědu" má podle Berra největší význam pro lidstvo a jeho existenci, právě ona mu zprostředkuje Pravdu, právě ona je syntézou. Syntéza dodává vědě její metodologický i morální rozměr. Ukazuje vědcům na problémy, které mají být řešeny, a zdůvodňuje jejich práci ([9], 6-7).

Proto se Berr logicky staví proti pokusům o zneužití vědy k politickým cílům. Z tohoto prohrěšku obviňuje po první i druhé světové válce vědu německou. Domnívá se, že i historiografie lze použít k mobilizaci národního vědomí, avšak pouze v dobách smrtelného ohrožení národa. Tak tomu v Německu nebylo, a přesto byla historie zneužita k "interpretaci minulosti ve prospěch přítomnosti." Z tohoto obvinění (viz též ([10], 696) vyjímá Berr pouze historiografii socialistickou, která se prý od devadesátých let pokoušela o praktické využití historie, ale neupadala přitom do šovinismu.

Jestliže úkoly, které Berr před vědu postavil, mohla plnit pouze historická syntéza, je jasné, že se musel obrátit proti idiografickým tendencím ve vědě. Odtud lze chápat jeho sympatie pro Lamprechta i jeho kritiku Xenopola ([11], 355-356)³, který byl v prvním desetiletí existence Revue představitelem toho směru v historiografii, který měl k idiografismu velmi blízko.

Proti idiografické koncepci staví Berr myšlenku jednoty vědy, která vychází z jednoty skutečnosti. Podobně jako Rickert uznává, že tuto jednotnou skutečnost můžeme studovat buď jako přírodu, nebo jako dějiny, t.j. můžeme se zabývat např. i dějinami přírody ([1], 13-14). Avšak všechny vědy musí splňovat některé nároky. Především, všechny vědy jsou vědami o obecném ([2], 15-16). Berr se staví proti představě, že vědec pouze "sbírá" fakta. To je úkolem erudice, ale nikoli vědy. Věda svými otázkami vytváří řád poznání, svou aktivitou teprve umožňuje vytváření vědeckých zákonů. Proto musí také neustále zlepšovat svůj kategoriální aparát. Berr např. volá po prohloubení pojmu příčiny ([2], 40-42).⁴

³ Jde o Xénopolovu knihu *La théorie de l'Histoire*.

⁴ K tomu sloužil také pozdější slovník historických pojmů v Revue.

Určitým vzorem pro vědu je Berrovi věda přírodní. Obecné požadavky kladené na vědu jsou mlčky převzaty z přírodovědy. Na druhé straně si je Berr vědom, že není možno aplikovat na historii metody speciálních přírodních věd. Píše: "Je stejnou chybou, jestliže označíme jako vědu cosi, co nemá vlastnosti vědy, nebo jestliže jméno věda vyhradíme součástí historie, které se podobají přírodovědě" ([2], 241). Každá věda má svou individualitu a své metody. Tyto metody však musí být pro konkrétní vědu jednoznačně určeny: "Neexistují dva způsoby, jak být fyzikem nebo chemikem. Přejme si, aby se vnutila všem těm, kdo chtějí uskutečnit historickou syntézu, jediná metoda" ([12], 341). Historiografie má tedy splňovat obecné požadavky kladené na vědu, t.j. především požadavky objektivitu, kritičnosti a zobecnování (případně tvoření zákonů), avšak má přitom ve svém oboru postupovat specifickými prostředky, které jí vyhovují a které pro tento obor jednotně platí. Tento názor vyjadřuje Berr slovy: "Nová perioda ve vývoji historického studia začne toho dne, kdy nejen historici budou přesvědčeni, že je pro ně stejně jako pro všechny řemeslníky vědy nutné pozvednout se k obecnému, a kdy se výzkum obecného založený na objektivním studiu a na znalosti zvláštního bude uskutečňovat podle principů, o nichž se nejenom nebude diskutovat, ale o nichž ani diskuse nebude možná" ([13], 11).

Historická věda by – stejně jako věda sociální – měla být podle Berrova názoru definována na základě objektu ([14], 243). Avšak tato definice prý dosud chybí a historie jako věda tedy není dosud konstituována. Nejsou postíženy její vztahy k ostatním vědám, ani upřesněny její metody a otázky, které má klást ([13], 8-9). Berr v opozici proti idiografismu mnohokrát zdůrazňuje, že individualizující přístup v historii není přístupem vědeckým. Úkolem historie není jen shromážďovat a empiricky seskupovat dobré materiály (erudice), nýbrž synteticky je interpretovat, t.j. hledat vysvětlení ([15], 2). Toto vysvětlení nemůže podat tzv. historizující historie, která se omezuje na jednotlivé, a právě proto se nemůže vyznat v komplexu příčin a riskuje, že jednu z nich ztotožní s příčinou jedinou ([6], 124). Mimochodem, zde vidíme, že mezi *Revue de Synthèse Historique* a pozdějšími *Annales d'histoire économique et sociale* (dnes *Annales E. S. C.*), které na *Revue* v určitém smyslu od 1929 navazovaly, existovala skutečná kontinuita, vyjádřená právě pojetím vědy jako něčeho odlišného od erudice na jedné straně a kritikou idiografické historiografie na straně druhé. Už v *Revue* se objevují v pejorativním významu pojmy, které používá se stejným zabarvením i historiografie soustředěná kolem *Annales*: historizující nebo událostní historie.

Podobně jako *Annales* – které to ovšem dělaly daleko intenzivněji – zdůrazňuje i Berr spojení vědeckosti a praktičnosti historie. Obrací se proti názoru, že dějepis by měl sloužit pouhé zábavě: "Tvrdí se, že historiografie je bez spojení se životem, protože je příliš vědecká: já jsem přesvědčen, že je to naopak tím, že není (vědecká - I.H.) dostatečně" ([2], XII). Z těchto Berrových názorů organicky plyne i jeho odmítnutí intuitivní historie. Z ní je podle něho třeba zachovat pouze komplexnost chápání minulosti a zájem o přítomnost, který může sloužit jako vodítko pro výzkum ([2], 246). Stejně odmítá představu, že by historiografie mohla být umě-

ním. Kritizuje dokonce – na rozdíl od Annales – Micheleta za to, že byl větším umělcem než kritickým historikem ([16], 8-9).

Ze stejných pozic polemizuje i se Seignobosem. Souhlasí sice s jeho odmítnutím veškerých jednostranností, které mohou vzniknout, jestliže si historie přisvojí metody jiných věd, avšak tvrdí, že toto odmítnutí u Seignobose vyústilo v subjektivismus, který není ve vědě přijatelný. Na rozdíl od Seignobose se vyslovuje pro to, aby do historiografie byly zavedeny sociologické metody a přístupy ([17], 302) i když nikdy nebude souhlasit s tím, aby sociologie zaujala vůči historiografii vůdčí pozici.

Tyto názory sblížovaly Berra na jedné straně s Lacombem a Lamprechtem a na druhé straně vedly ke kritice Blochových a Febrových postupů, které – jak se později ukázalo zejména v Annales – se od jeho vlastního vysokého hodnocení teorie vzdalovaly. Febre a Bloch tendovali k tomu, co bychom mohli označit za teorii (nebo syntézu) středního stupně obecnosti, zatímco Berrovi šlo o co nejrozsáhlejší zobecnění.

V souladu s vysokým oceněním teorie a zobecnění byl i program výzkumu pro historickou vědu, který – ač byl v zárodku obsažen už v počátcích Berrova působení – vykrystalizoval zejména po první světové válce. Ve stati *Les études historiques et la guerre* Berr konstatoval, že je nutné věnovat se teorii historie už jen proto, aby se historie nestala pouhou rutinou nebo aby nebyla považována jen za luxus ([5], 28). Z těchto důvodů se historiografie musí zaměřit na takové problémy, které zajímají život, t.j. především na počátky a dosažené cíle, jinými slovy na nejstarší a nejnovější dobu ([5], 27). Jako hlavní předměty historického výzkumu jmenuje Berr světovou historii, psychologii zralých i mladých národů, studium politických institucí a především výzkum ekonomického a intelektuálního života ([5], 12).

V obecné historii má být podle Berrova názoru minulost rekonstituována a oživena. Historie má brát ohled na individuální charakter různých společností a těm se má věnovat především v souvislosti s velkými změnami lidstva ([18], 26-27).⁵ Berr si uvědomuje, že takto charakterizovaná věda nebude moci vyřešit všechny problémy. Požaduje však, aby byly alespoň zformulovány ([18], 26-27).

Jestliže Berr zdůrazňuje dějepis zejména jako dějepis obecný, musí se nutně vypořádat s problematikou organizace faktů. Je samozřejmé, že se zmiňuje o nutnosti výběru ([2], 25-26). Avšak i vybraná fakta musí být nějakým způsobem tříděna a uspořádávána. V historiografii, a zvláště v období, kdy Berr žil, byla velmi významná otázka nahodilého faktu. Zabývala-li se historiografie podle některých teoretiků pouze jednotlivým, nemělo to daleko k tvrzení, že se zabývá nahodilým.

Tuto koncepci Berr neuznával. Tvrdil, že historiografie by mohla být považována za vědu, i kdyby se zabývala pouze nahodilostmi (podobně jako astronomie, meteorologie nebo patologie), že však i individuality, které studuje, mají své vlastní zákony; kromě toho studuje historiografie příčiny ([2], 110-111). Samozřejmě, i všechny nahodilosti mají své příčiny. Pokud ztotožňujeme náhodu s nepředvída-

⁵ Tato stať je Berrovým úvodem k sérii "knihovny R. S. H." t.j. *L'évolution de l'humanité*.

ným, je tomu tak proto, že jde o jev, jehož příčinu neznáme. To však neznamená, že příčina neexistuje. Náhoda je pouze nepředvídané, ale nikoli nepředvídatelné, a proto s vývojem vědy bude podle Berra náhod ubývat ([2], 56-57).

Berr se nezabýval jinými významy slova náhoda, avšak zdůrazňuje alespoň to, že náhodu je třeba chápat vždy v souvislosti s řádem. Neexistuje zákon náhody, ale je nutné řešit problém vztahu mezi náhodou a řádem ([2], 67). Tento problém se objevuje i při Berrově dělení náhod na ty, které působí přímo na kolektivy, a na ty, které na kolektivy působí prostřednictvím jednotlivců. Právě ony nejvíce zajímají historiky. Berr zdůrazňuje, že následek nahodilosti závisí v mnohém na systému, na který náhoda působí ([2], 67).

Berrův vztah k pojmu historického zákona je poněkud neurčitý. Berr uznává roli zákona v přírodní vědě a v souvislosti se svou koncepcí jednoty vědy je veden k tomu, aby ji uznal i ve vědě historické. Na druhé straně však profanace pojmu zákona, vývoje a pokroku v evropském evolucionismu jej vedla ne-li ke skepsi, pak alespoň k jisté opatrnosti. Zdá se, že tato opatrnost během doby vzrůstala. V *Avenir de la philosophie* mluví o možnosti založit obecnou historii právě na empirických zákonech, které lze vyvodit z masy faktů ([3], 421-422). Později mu však empirický zákon už nevyhovuje, protože pouze konstatuje, ale nevysvětluje ([13], 11). Přenechává zákony sociologii a tvrdí, že historiografie vysvětluje za pomoci odvolání se k logickému řádu ([1], 28). Níže si budeme moci ukázat, že tento Berrův pojem je do značné míry spekulativní a souvisí s jeho starší ontologickou koncepcí. To ostatně platí i o pojmu zákona, pokud jej Berr spojuje s pojmem unifikace ([2], 30-31).

Příležitostná Berrova polemika proti pojmu zákona se objevuje tam, kde Berr reaguje na ztotožňování historického a metafyzicky pojatého přírodovědného zákona. Proti tomu nastoluje otázku, zda není třeba pozměnit samotný pojem zákona v přírodních vědách: "Možná, že se přijde na to, že přírodní zákony nejsou ve své většině nedotknutelné nutnosti, jak si lidé někdy představují, nýbrž že právě jejich stabilita a rozsah jsou proměnlivé." ([6], 129). Přírodní zákon tedy podle Berra není absolutní, nýbrž je vázán na podmínky. Pokud pojem zákona chápeme takto, je aplikovatelný i na dějiny ([2], 27).

Berrov úvahy o těchto pojmech jsou organicky spojeny s pojmem syntézy, který hraje v jeho díle klíčovou úlohu. Ačkoli z *Avenir de la philosophie* zcela jasně vyplývá, že je spojen s Berrovým (ontologickým) pojmem unifikace, Berr jeho potřebu odvodzuje spíše z historických podmínek pro dějepisovou práci a z vnitřního vývoje historické vědy samotné. Potřeba syntézy se podle něho objevila jednak v souvislosti s nahromaděním faktů v historické vědě, a dále v souvislosti s tím, že v 19. století vzrostlo propojení všech událostí a vztahů na celém světě v souvislosti s rozvojem dopravy a s pokračující kolonizací ([18], 17-18).

Podle Berrova názoru bylo obecným úkolem vědecké syntézy sjednocovat fakta a spojovat je s vysvětlujícími principy. Měla by rozhodovat, co je důležité a co ne. Není však – na rozdíl od filosofie – apriorní a vychází z analýzy ([2], 19-23). Berr několikrát opakuje, že *Revue de Synthèse Historique* byla založena právě proto, aby byl podpořen rozvoj vědecké syntézy v oblasti vědy o dějinách ([16], 2). Přitom

musela historická syntéza reagovat na dva extrémny: "Chybou mnoha teoretiků zamilovaných do historické vědy bylo, že chtěli automaticky aplikovat na historii metody některé z již vytvořených věd. Chybou velkého počtu historiků spojených s tradicí bylo chápat jako vědeckou praxi naivního empiristy, který se omezuje na *vyprávění*, nebo bojácného erudity, který se spokojuje se shromážděním fakt ověřených kritikou. Pokusili jsme se definovat metodu, která by – založená na povaze věcí – umožnila historii stát se vysvětlující vědou. Navrhli jsme *utvoření* syntézy, která se musí verifikovat v samotné syntetické práci: protože metoda odpovídá kauzálním hypotézám, které aplikace ospravedlní nebo eliminuje" ([19], 78).

Ačkoli v roce 1930 Berr tvrdí, že došlo k postupu syntézy ([7], 8), v roce 1953 si naopak stěžuje: "Naše koncepce vědecké syntézy nebyla ... ani plně aplikována, ani dokonce seriózně diskutována. Zdá se, že z této 'syntézy v historii' byly oceněny detaily a negována podstata" ([2], 307-308). Zdánlivý rozpor se dá vysvětlit tím, že v roce 1930 mluvil Berr o obecné tendenci a v roce 1953 hodnotil přijetí toho specifického druhu syntézy, který byl v jeho očích spojen se zvědeččením historie.

Tato syntéza měla vytvořit vztah mezi nahodilostí, řádem zákonů a řádem důvodů ([2], 223). Z toho pak plynuly konkrétní úkoly, které měla plnit: 1. vytvářet a verifikovat koncepce; 2. abstraktně studovat roli řádů příčin a vysvětlujících elementů; 3. hodnotit hypotézy; a 4. hodnotit roli různých vysvětlujících elementů v celku lidské minulosti ([2], 254). Už jen z tohoto výčtu je patrné, že v Berrových představách syntéza hrála roli obecné metodologie spojené s vytvářením nejobecnějších hypotéz. To Berra skutečně mohlo opravňovat k přesvědčení, že takto chápáná syntéza může nahradit (spekulativní) filosofii dějin, aniž historiografie ztratí obecnost, která je nutná pro to, aby byla chápána jako věda. Je proto také jasné, proč se Berr domníval, že i předčasná syntéza upozorňuje vědce na jeho roli, t.j. na roli člověka, který hledá obecné a vnáší do faktů objektivní řád, respektive odhaluje jej v nich: "Sbírka faktů nemá větší vědeckou hodnotu než sbírka poštovních známek nebo lastur" ([2], 19).

Naproti tomu historickou syntézu považuje Berr za nejvědečtější formu historie. Zdůrazňuje její vysokou obecnost tím, že ji staví proti běžně chápáné metodologii i proti empirickému zobecňování, respektive proti empirické klasifikaci vědy, a naopak ji srovnává s filosofií. Zdůrazňuje ovšem aposteriornost filosofické syntézy a v této souvislosti lituje, že se odmítání filosofie stalo podle jeho slov téměř oficiální doktrínou (viz [6] 129-130; [5], 20; [3], 410; [20], 1-2; [1], 15-16).

Domnívám se, že je možno naprosto souhlasit s vyjádřením A. Grabského, že Berrova syntéza měla onotologický charakter ([8], 371). O tom svědčí zejména Berrova disertace *Avenir de la philosophie*, která je bezesporu jeho nejfilosofičtějším dílem a na níž se – bez ohledu na svůj proklamovaný odpor k filosofii – i později odvolával. *Avenir de la philosophie* je pojata jako dějiny filosofie chápáné jako neustálý boj dogmatismu se skepticismem, boj, který nakonec vyústí ve zničení objektu metafyziky. Objekt metafyziky se rozplyne a stane se objektem vědy. Tato základní myšlenková linie svědčí o pozitivistickém pozadí Berrových názorů. O jeho zařazení v tomto filosofickém směru může mnoho napovědět skutečnost, že Berr

bezesporu uznává jakousi objektivní entitu existující ne snad za jevy, nýbrž v jevech. Už to znamená určité překročení pozitivistického přístupu, které je ostatně i v tom, že Berr považuje za vědecky legitimní nejenom otázku "jak", nýbrž i "proč", kterou, jak známo, zavrhl již Comte. V *Avenir de la philosophie* jde však Berr ještě mnohem dál, když realitu vysvětluje v metafyzických – svérázně pojatých Fichtových – pojmech vzájemné interakce já a ne-já. Tato ontologie se objevuje jenom v tomto díle. Avšak samotný pojem syntézy je založen v pojmech jednoty a unifikace, které z této dialektiky v *Avenir de la philosophie* explicitně vyplývají a k nimž se Berr sporadicky vrací a i později.

Už v *Avenir de la philosophie* stavěl Berr důsledně proti sobě metafyziku a vědu. Chápal metafyziku jako snahu dosáhnout rozumem nebo intuicí absolutních pravd, jako by vedle přírody poznávané vědou existovala ještě nějaká "nadpřiroda" jako předmět metafyziky. To není pro Berra přijatelné. Metafyzické problémy jsou podle něho buď zdánlivé, nebo jsou špatně formulovány ([3], 385). Proto se ve vývoji pozitivního myšlení z dogmatismu nakonec stáva monismus chápaný jako hypotéza, která je potvrzována vědou ([3], 383-384).

Věda takto chápaná má ovšem mnoho společného s filosofií a nutně se musí postavit proti přílišné specializaci, která vede k ochuzení vědy, jež je pak oceňována pouze na základě praktických aplikací nebo je považována za samoúčel a luxus. Úkolem vědy tak, jak ji chápe Berr, je poznávat bytí, t.j. to bytí, které už existuje, dále to bytí, které se teprve tvoří, a vztahy mezi nimi, t.j. Berrovými slovy jednotu, mnohost a unifikaci. Tím jsou definovány také předměty hlavních skupin věd: matematické zkoumají unifikaci, předmětem biologických je problém mnohosti v jednotě a historické se zabývají unifikací, a tedy vývojem ([3], 411-416).

Základem vědy – dokonce ještě před tím, než začala reálně existovat – je podle Berra zákon jednoty, který vyjadřuje podstatu já. Ve stejných metafyzických termínech vysvětluje Berr předvídaní, které chápe jako moment, kdy se podstata já dotýká podstaty ne-já ([3], 332). Vztahem já a ne-já je dána veškerá skutečnost a její poznávání, a proto může Berr mluvit s nadšením o vytváření nebo objevování vztahů, které sjednocují celou přírodu ([3], 357-358). Odtud jistě také jeho myšlenka jednoty vědy.

Myšlenka jednoty tvoří pro Berra v *Avenir de la philosophie* v podstatě základ veškerých dalších úvah. Např. vývoj morálky interpretuje na základě morálního zákona, který se mu jeví jako výsledek jednoty, která má tendenci se zvětšovat ([3], 455-458). Přitom už zde se setkáváme s počátky zahalování těchto metafyzických prvků Berrova myšlení do pojmů, které se mohou později jevit jako daleko méně filosofické než ve skutečnosti – s ohledem na jejich podklad v *Avenir de la philosophie* – jsou. Např. o morálním zákonu Berr píše: "Ale morální zákon, na němž spočívá společnost, se určitým způsobem reflektuje jako sociální v já: společenské bytí tenduje k vlastnímu zdokonalení a může se zdokonalit jen sjednocením já; vykonává tak tlak na každé nedokonalé já, zatímco každé dokonalé já reflektující sociální zákon v něm rozpoznává svůj vlastní zákon" ([3], 458-459).

Avenir de la Philosophie nám tedy odpovídá na otázku po základu a pozadí Berrovy koncepce vědy a vědecké syntézy. Chceme-li se vyhnout Berrem odmítanému termínu "metafyzika", můžeme říci, že věda v Berrově pojetí má specifický filosofický nebo světonázorový obsah a úlohu a že tím je také dán význam, který Berr vědě připisuje. Věda podle jeho názoru převezme světonázorovou funkci nejen filosofie, ale dokonce i náboženství, a to tím, že její základní tendencí bude tendence k vysvětlení celku ([3], 500-503).

Vezmeme-li v úvahu, že v Berrově ontologii je jednota tvořena v dynamickém střetávání se já a ne-já, je jasné, že v jeho názorech musí mít velký význam pojem vývoje, a to opět takový, který je ontologicky zakotven. Berr skutečně charakterizuje zákony, které se objevují v historii jako zákony vývojové. Na rozdíl od ostatních zákonů se vývojové zákony podle Berra netýkají toho, co se opakuje, nýbrž vzniku nového. Proto se k nim musí přistupovat jinak než k běžným zákonům ([2], 34).

Podle Berrova názoru je nutné zkoumat vývoj vycházející z nějakého vnitřního dynamického principu. Z tohoto hlediska kritizuje Berr i Spencera, protože Spencer vytvořil vývojovou teorii na základě principu nehybnosti ([3], 365). Berr uvažuje takto: "Jestliže je studium sociálního faktoru základem historické syntézy, protože společnost je pro člověka nutným prostředím a elementem stálosti a pravidelnosti v dějinách, je na druhé straně jasné, že složitost vývoje společnosti – zvláště jako společnosti – můžeme pochopit, jen vezmeme-li v úvahu jiné faktory" ([18], 22). Z těchto faktorů vystupuje do popředí tzv. logický faktor.

Berr jej staví do protikladu k neodarwinistickému boji o život. Logický faktor je vnitřním faktorem, podle kterého probíhá vývoj rozumu, který, ačkoli se projevuje v určitém čase a místě, není na ně vázán. Berr v této souvislosti výslovně souhlasí s idealistickými filosofiemi dějin, i když se domnívá, že i tuto filosofii je nutné a možné experimentálně ověřit. Vytýká Cournotovi a Tardemu, že k těmto vnitřním pramenům logiky nedospěli ([2], 213, 209). Podle jeho názoru je logický faktor totožný s tendencí k bytí ([2], 152).

Z dalších Berrových zmínek o této tendenci vyplývá, že podobně jako darwinisté i on se nechal inspirovat kategorií života: tendence k bytí je ztotožňována s tendencí k udržování a rozšiřování života: "Logická aktivita plynoucí z hlubin života tedy směřuje ke vzájemné pomoci, stejně jako k boji, a rozvíjí se spíše v sociálním instinktu než v egoismu – a koneckonců tvoří samu společnost" ([18], 23). Tato tendence se objevuje se vznikem společnosti, dokonce je principem jejího vzniku a vede k tomu, že se společnost dále rozvíjí. Berr na ni převádí takové jevy jako migrace, "imperialismus", recepce, obrození a mezinárodní spolupráce, zkrátka tendence spojovat "společnosti v čase a prostoru, aby se zmocnily přírody a proměnily ji k lidským účelům" ([18], 24). Proto se také všechny hodnoty vztahují k životu ([2], 218). Vidíme tedy, že Berrův pojem historické syntézy, a koneckonců syntézy vůbec, je, ačkoli to z Berrových výroků v *Revue de Synthèse Historique* není na první pohled patrné, podložen metafyzicky. Je fakt, že tento metafyzický podklad je nejsilnější v Berrově disertaci, ale nikdy se nevytrácí docela, pouze se poněkud modifikuje: spekulativní vztah já a ne-já pozvolna ustupuje poněkud konkrétnější

kategorii života. Avšak vzhledem k tomu, že Berr nikde neopouští myšlenku unifikace, která je základní vývojovou tendencí, s níž se setkáváme v *Avenir de la philosophie* a která je zároveň až do poslední chvíle podkladem myšlenky syntézy, i vzhledem k tomu, jak interpretuje kategorii života, můžeme vývoj jeho myšlení charakterizovat pouze jako posun, nikoli jako zvrát. Byl zřejmě způsoben pokračující snahou opřít se při výzkumu skutečnosti o speciální vědy.

Na druhé straně ani Berrova proklamovaná snaha odvrátit se od metafyziky nemohla zřejmě jeho současníkům a zejména jeho pokračovatelům zakrýt spekulativní základ jeho uvažování. Není se proto možné divit, že v době, která se přímo programově odvracela od velkých filosofických systémů, neměly, jak říká Grabski, vliv Berrovy obecné koncepce, nýbrž spíše některé metodické principy, které s nimi byly spojeny. Např. v historiografii *Annales* zůstala zachována myšlenka rozšíření předmětu historiografie (kterou ovšem Berr sám klade jen do tzv. syntézy erudice) nebo spolupráce s ostatními vědami, v nejlepším případě (u Braudela) sen o syntéze společenských věd pod vedením historiografie, ale ne už filosofie, o níž se tyto myšlenky opíraly u Berra.

LITERATURA

- [1] BERR, H.: Quelques mots de réponse a M. Fing. In: *Revue de Synthèse Historique* (dále jen R. S. H.) 1921, č. 1.
- [2] BERR, H.: *La synthèse en histoire*. Paříž 1953.
- [3] BERR, H.: *Avenir de la philosophie*. Paříž 1899.
- [4] BERR, H.: Une philosophie de l'histoire de France (Les deux Frances de M. Paul Seippel). In: R. S. H. 1907, č. 1.
- [5] BERR, H.: L'études historiques et la guerre. In: R. S. H. 1919, č. 2.
- [6] BERR, H.: Histoire traditionnelle et synthèse historique. In: R. S. H. 1911, č. 2.
- [7] BERR, H.: Au bout de trente ans. In: R. S. H. 1930, č. 2.
- [8] GRABSKI, A. F.: *Kształty historii*. Łódź 1985.
- [9] BERR, H.: Pour la science. In: R. S. H. 1925, č. 2.
- [10] KUDRNA, J.: Francouzská buržoazní historiografie 1944 až 1980. In: *Československý časopis historický* 1987, č. 5.
- [11] BERR, H.: Une nouvelle édition de deux ouvrages théoriques. In: R. S. H. 1909, č. 2.
- [12] BERR, H.: M. E. Millard et sa "loi historique". In: R. S. H. 1906, č. 1.
- [13] BERR, H.: Le Ve congrès international des sciences historiques. In: R. S. H. 1923, č. 1.
- [14] BERR, H.: L'enseignement des sciences sociales. In: R. S. H. 1903, č. 1.
- [15] BERR, H.: (bez názvu). In: R. S. H. 1921, č. 2.
- [16] BERR, H.: Au bout de dix ans. In: R. S. H. 1910, č. 2.
- [17] BERR, H.: Les rapports de l'histoire et des sciences sociales d'après M. Seignobos. In: R. S. H. 1902, č. 1.
- [18] BERR, H.: Introduction à une histoire universelle. In: R. S. H. 1920, č. 1.
- [19] BERR, H.: Programme d'une bibliographie synthétique. In: R. S. H. 1920, č. 1.
- [20] BERR, H.: Nouvelle série. In: R. S. H. 1913, č. 2.